

3. Derrida's Bible: Reading a Page of Scripture with a Little Help from Derrida / [edited and with an introduction by Yvonne Sherwood]. – New York, NY : Palgrave Macmillan, 2004. – XV + 323 p.
4. Robertson J. T. Structuralism / J. T. Robertson // Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation / [edited by Stanley Porter]. – London, UK : Routledge, 2007. – 406 p.
5. Derrida J. Positions / Jacques Derrida ; [trans. by Alan Bass]. – Chicago, MI : University of Chicago Press, 1981. – 114 p.
6. Culler J. On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism / Jonathan Culler. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1982. – 307 p.
7. Деррида Ж. Вокруг Вавилонских башен : [2-е изд., испр.] / Жак Деррида ; [пер. с франц. и коммент. В. Е. Лапицкого]. – СПб. : Machina, 2012. – 118 с.
8. Benjamin W. Selected Writings / Walter Benjamin ; [edited by Marcus Bullock and Michael W. Jennings]. – Cambridge, Mass : Belknap Press of Harvard University Press, 2002. – 525 p.
9. Benjamin W. The Translator's Task / Walter Benjamin // TTR : Traduction, Terminologie, Redaction. – 1997. – Vol. 10. – No 2. – pp. 151–165.
10. Деррида Ж. О грамматологии / Жак Деррида ; [пер. с фр. Н. Автономовой]. – М. : Ad Marginem, 2000. – 512 с.
11. Деррида Ж. Эссе об имени / Жак Деррида ; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. – М. : Институт экспериментальной социологии, 1998. – 192 с. – (Gallicinium).
12. Bartholomew C. G. Babel and Derrida: Postmodernism, Language and Biblical Interpretation / G. Craig Bartholomew // Tyndale Bulletin. – 1998. – Vol. 49. – No. 2. – pp. 305–328.

УДК 130.2:172.4

Артеменко Я. І., Попова Н. В.

*Харківський національний фармацевтичний університет
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ДИГРЕСІЯ: ВІД РИТОРИЧНОГО ПРИЙОМУ ДО СТРАТЕГІЇ

Стаття присвячена дослідженню дигресії як феномену, що розкриває себе як «стратегію існування» в умовах мінливих соціально-культурних процесів. Тематизація дигресії осмислюється у роботі в зв'язку з питаннями свободи самореалізації, творчості, рецепції традиції. Дигресія розглядається не просто як риторичний прийом, не як «затримання», «від-ступ», «підвішування» чи «вихріння», а дискретність, преривчастість процесу саморозгортання екзистенції. У статті висвітлюються принципи існування дигресії як ексцентричного феномену, який не просто трансgressує, сягає власних меж та долає їх, але й у своїх екзистенціальних інтенціях прокреслює складні траєкторії в іманентному та трансцендентному просторі: буття притягує суще до себе як до центру і в той же час ретирується від сущого, тому дигресія інтерпретується як своєрідний рух опосередковування присутності, через що її не можна розуміти як чисту спонтанність.

Ключові слова: дигресія, екзистенція, трансgressія, присутність.

Статья посвящена исследованию дигрессии как феномена, который раскрывает себя в качестве «стратегии существования» в условиях быстроменяющихся социально-культурных процессов. Тематизация дигрессии осмысливается в работе в связи с вопросами свободы самореализации, творчества, рецепции традиции. Дигрессия рассматривается не как риторический прием, не просто как «задержание», «от-ступ», «подвешивание» или «вихрение», а дискретность, прерывистость процесса саморазвертывания экзистенции. Дигрессия интерпретируется как своеобразное движение опосредованного присутствия.

Ключевые слова: дигрессия, экзистенция, трансgressия, присутствие.

The article is dedicated to the studying of the phenomenon of digression that discloses itself as a «strategy of existence» in conditions of rapidly changing socio-cultural processes. Theming of digression is conceptualized while working over questions of freedom of self-realization, creativity, reception of tradition. Digression is not watched as a rhetorical trick and not just as a «retention», «step-away», «hanging» or «whirling» but as a discreteness of the process of self-deployment of existence. Digression is understood as the organization of the ontological space of definiteness, which is done by establishing the perspectives of meaning and existence. Digression is being interpreted as some kind of a peculiar movement of mediated presence.

Keywords: digression, existence, transgression, presence.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю філософської рефлексії принципів уявлення дигресії & риторики «(інтер)суб'єктивності» у новому соціокультурному контексті та прояснення дигресії як феномена, що формує себе як «стратегію існування». *Об'єктне поле дослідження*: утворення дигресії та дигресивність як специфічно людська буттєва риса. У якості теоретико-текстуальної основи для цієї локальної розвідки ми використовуємо дисертаційне дослідження Голубенка О. В. [5], нюансування та розвиток основних положень якого і формують, власне, зміст нашої роботи. Головна ж *мета* запропонованої статті – не чергова суто «технічна» легітимація нового концепту, і не описання феноменальної даності, котра до рефлексивно *завжди-вже-існує*, але додаткове прояснення аспектів специфічної «відповіді» на виклик фундаментальної потреби людини у «самознаходженні» і «від-творенні», що у категоріях екзистенціального мислення постає як «само-відступ» і «повернення». Головними та найефективнішими *методами* дослідження дигресії ми вважаємо аналітичний, критичний та той, що можна назвати «герменевтично-терапевтичним», тобто таким, що передбачає певну практику використання творчого долаання проблеми «квазіприсутності».

Ключовий термін роботи – дигресію – можна наповнити евристичним потенціалом за рахунок комбінації (принаймні) двох підходів. З одного боку, термін постає як концепт (за Дельозом і Гваттарі, це є особлива поліаспектна символічна конструкція, котра є «щільною» за своєю смисловою «консистенцією» та динамічною за змістом і способами реалізації [див.: 6]). Це надає термінові можливість функціонувати динамічно і багатовимірно. З іншого боку, варто віддати належне й феноменологічному методу, у рамках якого термін працює як словоформа, що сама себе промовляє, вимагаючи уважнішого, ніж у випадку концепту, «прослуховування», і який гарантує, що «розчуте» має глибинне онтологічне коріння. Звідси, власне, виникає бажання осмислити риторику дигресії.

У класичній риторичі дигресія як прийом являла собою частину композиції тексту й позначала тимчасовий зсув суб'єкта, коли ліричний відступ закінчується і оратор повертається до основної теми. В сьогоднішній риторичі є прийом «ретардація» (лат. *retardatio* – уповільнення, затримка), що означає штучне гальмування розв'язки в момент найвищої напруги оповідання або дії, яка має на меті посилити інтерес читача. Але, на відміну від суто технічного прийому ретардації, дигресія стає не тільки для риторики, а й для філософії можливістю, компонентом, який дозволяє перевести проблему на інший, екзистенційний рівень. Втім, для виведення проблеми на новий рівень, потрібна певна «реверсія».

Понятійний апарат природознавчих дисциплін у власний спосіб формує (науковий) зміст терміну дигресія, розглядаючи її як процес негативних трансформацій системи; інше коріння терміну – мистецтвознавче. Тут «дигресія» використовується для позначення художнього *прийому* відхилення / відступу або затримки розгортання композиції з метою «пожвавлення як процесу розгортання текстуальної протяжності твору / доповіді, так і процесу рецепції цього розгортання» [5]. А тому риторична ретардація дигресії дозволяє нове констелювання смислів. Такі теоретичні засновки передбачають пояснення та описання антропологічних феноменів з позиції і мовою метафізики присутності, а отже й результати мають автоматично набувати при цьому недвозначно-обов'язкових форм і змістів. Тут криється небезпека підпорядкування неупередженого розшуку власному інструментарію, тобто тому, що Т. Адорно назвав свого часу «жаргоном автентичності», що немовби отримується в одкровенні, а насправді продукується «схильністю до власної правоти з побоюванням рефлексувати власну рефлексію» [див.: 1].

Але тут, на нашу думку, ми маємо справу не з випадком стилістичного калькування особливостей об'єкта дослідження, але із ситуацією особливого методологічного «примусу», коли природа об'єкта вимагає бути репрезентованою в єдиний можливий спосіб, а саме – через застосування екзистенціально-феноменологічної аналітики, яка робить спробу долаання самозамкненості формалізованого тексту та виходу у сферу безпосереднього спів-існування з досліджуваним. Ці розвідки орієнтовані на схоплення визначальних буттєвих рис, які проступають у феноменальному «виказі», котрий, власне, і складає фундаментальне підґрунтя для будь яких форм ви-мови взагалі [див.: 5]. Здавалось би, «прослуховування» мало поступитися місцем саме «вдивлянню» в «екзистенціальні ходи» з їх надскладною рухливою геометрією та графічними ефектами. Проте «аудіальний» підхід зумовлюється як вимогами класичної феноменологічної методології, логоцентричної по суті, так і її гайдегерівською

модифікацією [див.: 3], згідно з якою смисли формуються через ви-мову та екзистують у мовленні. На наш погляд, «аудіальний» підхід уможливує також протенційно-ретенційний спосіб сприйняття дигресії, у межах якого трансформації присутності постають не як окремі позаконтекстні моменти, а як сюжетні віхи екзистенціальної історії.

Новий крок у цьому полі – це теоретичне освоєння феномену дигресії, дослідження її «базисних екзистенціально-феноменологічних конститутивів» [5], підсумком якого є (ре)конструювання концепту. Відновлене «винайдення» терміну являє собою дещо більше, ніж звичайна поняттєва констатація: гіпотетичне означування набуває тут плоти через топологічну риторичну прив'язку феномену. Проблема полягає у тому, що і мистецтвознавчі, і природознавчі конотації екранують зміст дигресії, висвітлюючи лише загальні «кінетичні модуляції» та вказування на певну «результативність». Від топографічної констатації «*тут-є-щось*» поняттєва експлікація рухається до гайдеггерівського «аудіального» «*тут щось є*», розгортає це «щось» у методичний і послідовний спосіб саме через рефлексію того, **як** воно є. Дигресія вимальовується через «буттєві риси», що проступають у русі відштовхування / взаємодії [див.: 5]. Даний прийом нагадує логічний «метод залишків», коли контекстуально, за напругою поля, резонансом, реакцією середовища ми виявляємо феномен, шукане «щось»: дигресія являє себе як фундаментальний настрій екзистенції як «буття назовні».

Рельєфності картині риторичної дигресивної динаміки надає також респонзивна феноменологія Б. Вальденфельса [див.: 2], виявляючи внутрішній простір людського «Я» як гетерогенне поле, що містить у собі відсилання / прив'язки як до власної «самості», так і до «Чужого». Отже, аналітика іманентної дигресивної процесуальності доповнюється у дослідженні Голубенка О. В. онтологічними розвідками інтерсуб'єктивності, тобто засад, що фундують і самість, і можливість її дигресивного «транс-руху» назовні. Цей хід реалізується завдяки ґрунтовному аналізу респонзивності, ексцентричності та еґофугізму (що, відповідно, постають як онтологічні, екзистенціальні засновки дигресивності та її соціокультурних проєкцій). Але для розуміння того, яким чином дигресія існує у полі культури, знов необхідно виконати своєрідне риторичне «зависання», цього разу – за рахунок розрізнення двох вимірів присутності – онтологічного (присутності як самій собі даної) і онтичного (присутності як даної Іншому). Цей маневр реалізується через акцентування подвійності топосу присутності. У першому випадку присутність як «ось» буття конститується переживанням «Я»-межевості (до прив'язки «ось-» додається зміст «балансування на межі, <...> гра з границями, дистанціями та позиціями, в якій будь-яка позиційність “зависає” у тривкій майже-визначеності утримуючого “між-тривання”» [5]). У другому – реакцією «Я» на чужість інших екзистенціальних світів, завжди вже закладену в підґрунтя інтерсуб'єктивного простору в якості однієї з його умов.

Топос («місце») іманентної дигресії специфікується триаспектністю людського буття, простертого між зовнішнім, внутрішнім і простором свідомості. Це несубстанційний «осередок» присутності, він утворюється і виявляється функціонально: через «само-відступ» людського Я – володіння собою, переживання себе, покладання безодні між собою і своїми переживаннями, або ж – через одночасну прив'язаність до тіла й до душі та загальну неприв'язаність ні до чого. Заперечення субстанційності дигресії актуалізує питання про «хто» дигресивного руху. Оскільки фундує початком Я виявляється чиста «кінетичність», у полі рефлексії від самого «Я» лишаються його авторизації з різною мірою «суб'єктоподібності». Разом із тим, потрібно уникати твердження, що доступ екзистенції до власного осередку можливий лише нереклексивним шляхом. Для розв'язання проблеми на допомогу могло би прийти поняття самосвідомості, яка забезпечує єдність, динамізм, телео- та аксіологічну основу саморозгортання. У «Бутті та часі» Гайдеггер описує самосвідомість як рух *розуміючого* саморозмикання, власну буттєву здатність присутності, *засвідчену* в її екзистентній можливості нею самою. Незважаючи на те, що окрім самосвідомості не існує жодної інстанції, яка могла би безпосередньо спостерігати траєкторії іманентного дигресивного руху, людина не має піддаватися спокусі надавати їй субстанційного статусу: «(само)свідомість – це і є комплекс варіацій дигресивного руху, а отже у своїй сутності – чисто «функціональний» феномен» [5]. Самосвідомість – тобто самоутримання (епохе) присутності у прозорості – інтерпретується у даному випадку як підґрунтя само(від)творення людини у різноманітних життєвих сценаріях.

Логічно було би припустити, що зовнішній простір дигресії має онтичний характер, оскільки він існує як місце зустрічі суцього із іншими сущими. Світ (і світ культури, перш за все) – це інстанція «поводження» та область «до-нас-найближчого зустрічного суцього». Координати зустрічі визначаються як «куди» прив'язки присутності. Таким чином, смисловий центр дигресії (або, принаймні, її адресна інстанція) знаходиться за межами «Я», що дигресує. Соціальний простір дигресії – це є простір співприсутності. Отже, тематизація культурних проєкцій дигресії здійснюється у термінах трансляції / критики, що змістовно відповідає проблемам свободи самореалізації, творчості, рецепції традиції. Сучасний соціокультурний простір визначається тим, що у ньому відбувається «вибух субстанціальних порядків» та звична для них досвідна «нормалізація» зазнає деформуєчих змін. З іншого боку, антропологічну ситуацію сьогодення характеризує залученість людини у потік «чистої» трансгресії з її ілюзією абсолютної творчої свободи, що фактично являє собою «застрягання» у перманентному реверсивному русі «рефлексії над рефлексією», у «безвихідності актуального знаходження у наявному (трансдискурсивному) вимірі» [див.: 5].

Слідом за З. Бауманом, Л. Болтанскі, Е. К'япелло, Л. Тевено зазначимо лише найвідчутніші для екзистенції прояви цієї ситуації: це експансія ринку у неринкові сфери буття, всевладдя змагання (кожного з кожним) та страху бути «неефективним», усереднення та знебарвлення всього людськи-унікального, відчуття втрати можливостей для реалізації будь-яких форм «само-ви-корінення» зі стану знаходження в актуальному просторі «вже-встановленості», коли, як казав З. Бауман, дехто одержує свободу сенсотворчості, а для інших безглуздя обертається місцем прописки.

Феноменологічній установці при цьому може надаватися дещо нове для неї практичне спрямування: «тотальне та всепроникаюче (само)осягнення» і виявлення конструктивних можливостей людського «само-переступання» відкриває тут можливості переведення соціуму у специфічний «дигресивний режим». Шляхом «зондування» перспектив реалізації індивідуалізованого балансу свобод, через утримання рівноваги щодо «внутрішньої цінності» та «колективності» цілей, за допомогою нового «освоєння» ретеренизованих «життєвих просторів» стає можливим наближення до певного «суспільно-онтологічного» стану, де цінність своєї позиції, цінність свого світу вже не вгасатиме у нав'язаній міжпроектній роздробленості та мімікрії, але реалізуватиме вільну роботу позаконкурентного (само)творення, що цілком відповідає гайдеггерівському принципу, згідно з яким «запитування має спрямованість від шуканого».

Але постає питання: якщо респонзивна співприсутність відбувається не у гіпотетичному, а реальному соціальному просторі, чи не виникає трагічний парадокс: коли «чужість» Чужого вивільняється з-під влади ієрархізуючого порядку і набуває такої ж онтичної артикульованості, як і «своє», чи не з'являється привід для конфлікту і рессентименту, котрі реактивуються асиметрією між внутрішніми домаганнями та реальним положенням справ, що базується на конкуренції і порівнянні «свого» із «іншим»? Отже, чи можливо розглядати респонзивність як, знов-таки, не абстрактно-спекулятивну, а практичну перспективу комунікації? І, розвиваючи цей мотив, торкнемось історичного аспекту дигресивності. За висловом Ф. Ніцше, діяльність потребує забуття. Чи можлива історична дигресія в іншому модусі, ніж «особлива турботливість» щодо відмінностей (що і є, по суті, формою «поводження» із забуттям)?

Зробимо висновки: дигресія не має мислитись як чиста спонтанність. Її «від-» і «транс-» спрямованість вказує на онтологічну «примусовість» руху: буття вимагає від суцього бути, і бути певним чином – «на межі». «Порубіжне» існування, а отже все, що відбувається як дигресивна подія, «обертається» навколо власних меж-можливостей. У М. Гайдегера є екзистенціал, котрий здатен передати описаний аспект дигресивності, – це «ризик» (філософ концептуалізує його у статті «Навіщо поети?»). Буття ризикує сущим, тримає його на терезах, притягує суще до себе як до центру і у той же час вислизає від всього суцього. Гайдеггер вводить мотив гри та самодеформації суцього, вимушеного оминати власну границю у прагненні сягнути буттєвого «центру». «Ретеренизація» гайдеггерівського концепту ризику могла би допомогти у проясненні трансцендентного виміру дигресії, не зводячи його лише до вторинного прояву екзистенції. Дигресивність конститує Нове, але без вписування до контексту «вищих» або «нижчих» порядків; отже, дигресивність не знає «вертикальних рухів».

Але якщо заперечується «вертикаль», єдиним можливим шляхом утворення Нового є розрив, відпадиння від пункту, який є вихідним для конституювання присутності. Тож дигресія має означати не просто «затримання», «від-ступ», «підвішування», а дискретність, преривчастість процесу саморозгортання екзистенції. Такий рух не завадить трансляції культурних феноменів, яка може довільно продовжувати чи створювати традицію; але чи можна теж саме сказати й про присутність? Фактично, розрив екзистенціювання означає його руйнацію, божевілья або смерть, тобто – вже трансгресивні феномени. До речі, у природознавстві, звідки родом один з варіантів застосування терміну «дигресія», є поняття катаценозу – руйнації системи внаслідок її «розхитування». Тому, мабуть, варто враховувати разом із конструктивним і деструктивний потенціал дигресії. Як і на яких методологічних засадах можливі такі розвідки – тема для подальшого осмислення проблеми. Але не зайвим було б взяти до уваги можливий напрямок таких досліджень – своєрідну «его-еко-логію-та-риторику» дигресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. В. Жаргон подлинности. О немецкой идеологии / Т. В. Адорно ; [пер. с нем. Е. В. Борисов]. – М. : Канон + ; РООИ «Реабилитация», 2011. – 191 с.
2. Вальденфельс Б. Одновременность неоднородного. Современный порядок в зеркале большого города : [электронный ресурс] / Бернхард Вальденфельс; [пер. з нем. А. Кричевского] // Логос. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/logos/number/34/19.pdf>.
3. Гадамер Х.-Г. Пути Хайдеггера: исследования позднего творчества / Ханс-Георг Гадамер ; [пер. с нем. А. В. Лаврухина]. – Минск : ПроPILEI, 2007. – 240 с.
4. Гваттари Ф. Трансфер или то, что от него осталось : [беседа] / Ф. Гваттари, Б. Л. Эттингер ; [пер. с франц. В. А. Мазина] // Кабинет : Картины мира I. – СПб., 1998. – С. 21–29.
5. Голубенко О. В. Феномен дигресії: екзистенціально-феноменологічна аналітика та соціокультурна контекстуалізація : [дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук : 09.00.04 ; рукопис] / О. В. Голубенко. – Харків, 2014. – 258 с.
6. Делез Ж. Различие и повторение / Жиль Делез; [пер. с франц. Н. Б. Маньковской, Э. П. Юровской]. – СПб. : Петрополис, 1998. – 384 с.
7. Фуко М. О трансгрессии / Мишель Фуко ; [пер. с фр.] // Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. – СПб. : Мифрил, 1994. – С. 111–131.

УДК 101.8:114:130.121:141.32

Голубенко О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗМІЩЕННЯ, ДОЛАННЯ, МЕЖА: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-АНАЛІТИЧНА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ

Прорисовка онтологічної конституції людської присутності неодмінно наштовхується на такі проблемно-феноменальні пункти, як процесуальність зміщення, долання та пов'язаний із ними феномен межі («межевість» як така). Найближчий спосіб теоретико-філософської роботи у цьому полі – екзистенціальна (або ж екзистенціально-феноменологічна) аналітика. Але оцінка ефективності руху цим шляхом є досить проблемною справою, адже й об'єктивуюча позиція зовнішності, і якась фіксована критеріальність тут є просто неможливими. Втім, без втрати специфіки цього предметного поля (а отже – і специфіки самого людського буття) відмовитись від такого роду аналітики ми не можемо. Таким чином, процедурність онтологічного «нюансування» – це водночас і пошук, і акт творення. Чи сприймати цей факт як методичну ваду або ж, навпаки, як перевагу – справа особистого «дослідницького смаку».

Ключові слова: зміщення, долання, межа, дигресія, метод, онтологія, екзистенція.

Прорисовка онтологической конституции человеческого присутствия непременно наталкивается на такие проблемно-феноменальные пункты, как процессуальность смещения, преодоления и связанный с ними феномен границы («граничность» как таковая). Ближайший способ теоретико-философской работы в этом поле – экзистенциальная (или же экзистенциально-феноменологическая) аналитика.